

Kimmo Kevätsalo
Globalisaatio ja
ammattiyhdistysliike –
tutkimusnäkökulmien
pohdintaa

Ammattiyhdistysliikettä on tutkittu pääasiassa teollistuneiden tai kehittyneiden kansallisvaltioiden kontekstissa (käytän näitä käsitteitä synonyymeina). Hieman on tutkittu myös kansallisten ay-järjestöjen ylikansallista yhteistyötä.

Monikansallisten konsernien päätösten vaikutukset tuntuvat konkreettisimmin työorganisaatioiden yksikötasolla. Toisaalta tutkimuksen kohteeksi tulevat yli kansallisten rajojen ulottuvat prosessit ja yhtiöiden johtaminen. Kun Stora Enso päätti lopettaa tehtaan Kemijärvellä ja sellun tuotantolinjan Imatralla, UPM sulkea tehtaan Kajaanissa tai Metsä-Botnia Kaskisissa, taustalla olivat yli kansallisten rajojen ulottuvat markkinat, oli kyseessä sitten asiakkaat, raaka-aine, työvoima, teknologia tai pääomat.

Yksiköitä ei olisi lopetettu, jos ne olisivat olleet lähempänä kasvavia markkinoita, halpaa raaka-ainetta ja työvoimaa. Kyse on niin pääomavaltaisista prosesseista, että todennäköisesti työvoiman hinta vaikutti päätökseen vähiten. Kansallisvaltio ei ole merkityksellinen. Suomi on kaukana kaikista muista nopeasti kasvavista paperiteollisuuden markkinoista paitsi Itä-Euroopasta. Voimassa olevat lait ja sopimukset tekevät tehtaan tai tuotantolinjan sulkemisen halvaksi verrattuna saman bkt/capita -tason EU-valtioihin. Suomalainen ay-liike on tällaisten päätösten edessä yhtä avuton kuin muidenkin maiden ay-järjestöt, vaikka järjestäytymisaste on maailman mitassa huippukorkea.

Tutut esimerkkitapaukset havainnollistavat, miten globaali kehitys on karannut hallituksen ja ay-järjestöjen käsistä jopa selvästi suomalaisille tutulla toimialalla, jossa päätöksiä tekevien monikansallisten yritysten ylin operatiivinen johto on suomalaisilla ja joiden pääomasta suomalaisilla omistajilla (mm. Stora Enson tapauksessa suoraan valtiolla) on yhä merkittävä siivu. Ne on tarkoitettu kiteyttämään tutkimuksen peruskysymykset, silloin kun kohteena on ay-liikkeen suhde globalisaatioon. Mitä ay-liikkeelle tapahtuu (objektinäkökulma) ja miten ay-liike toimii (subjektinäkökulma), kun toimintaympäristö kansainvälistyy?

Molempien näkökulmien käsittelystä tuoreen esimerkin tarjoaa Andreas Bielerin, Ingemar Lindbergin ja Devan Pillayn toimittama teos *Labour and the Challenges of Globalization* (2008). Subjektinäkökulmaa suomalaismerkkien valossa käsittelee puolestaan Mika Helanderin toimittama *Going Global* (2008).

Globalisaation ja ay-toiminnan yhteyden tutkimisen haasteita

Globalisaatiota tutkitaan monella tasolla. Taloustieteilijät tutkivat lähes yksinomaan sitä osaa taloudesta, jota mitataan rahasuorituksen toteutetuina transaktioina. Tietoyhteiskuntakeskustelun uutera ideamyly Alvin Toffler (2006, 152–154) kysyy uusimmassa teoksessaan olennaisen kysymyksen: entäpä jos onkin niin, että USA:ssa (tässä maailman edistyneimmässä kapitalistisessa markkinataloudessa) vain puolet tavaroista, palveluksista ja kokeimuksista tuotetusta tulee kirjattua kansantalouden tilinpitoon? Gary Becker (1964; 1976) ja Amartya Sen (1996; 2001) saivat pitkään esittää samoja kysymyksiä ja kritiikkiä ”valtavirtaekonomisteja” vastaan ennen kuin lopulta saivat Nobelinsa, Becker vuonna 1992 ja Sen 1998.

Oli vastaus USA:n epävirallisen talouden suuruutta koskevaan kysymykseen mikä tahansa, sitä voidaan jatkaa: kuinka suuri osa työstä ja sen tuotoksista valuu silloin valtavirtaa seuraavien taloustieteilijöiden tavoittamattomiin, kun varmuudella tiedetään, että pääosa maailmassa tehtävästä työstä on virallisen talouden ulkopuolella (Kevätsalo 2007, 13–14)? Kun työvoima liikkuu lisääntyvässä määrin yli rajojen, työstä yhä suurempi osa tehdään epävirallisen talouden piirissä ja työajoitetaan vaikeasti mitattavana ”tietotyönä”, työmarkkinat karkaavat yhä vaikeammin tutkittaviksi, vaikka menetelmänä käytettäisiin vain olemassa olevien tilastojen tulkintaa. Tilastot eivät pysy kehityksen perässä.

Ay-liikettä koskevat tilastot puolestaan ovat kaikkialla maailmassa paljon epäluotettavampia kuin talous- ja työmarkkinatilastot. Jopa Suomessa on mahdoton saada tarkkoja, keskenään vertailukelpoisia ja ajan tasalla olevia tietoja ammattiliittojen jäsenmääristä mistään virallisesta tilastolähteestä. Suomen tilastotoimi kuitenkin on maailman huippua ja kohde on pieni.

Tämän katsauksen virikkeenä olleista kirjoista Bielerin ym. (2008) toimittamassa teoksessa keskeinen esioletus on epävirallisella sektorilla työskentelevien osuuden ja määrän kasvu kaikkialla maailmassa; ei vain köyhissä valtioissa, vaan myös kehittyneissä maailmassa kuten Ruotsissa ja muissa EU:n vauriissa maissa sekä Kanadassa ja Japanissa. Artikkeleissa esitetään vakuuttavaa empiiristä näyttöä oletuksen tueksi. Teoksessa pohditaan, miten heikkenevä perinteinen ay-liike vastaa tähän haasteeseen.

Helanderin toimittamassa kirjassa viitekehystenä on dikotomia ”me ja muut” (Helander 2008a, 18–25). Lähtökohtana on suomalaisten ay-järjestöjen suhde ”muihin” eli muissa maissa tai ylikansallisesti toimiviin ay-organisaatioihin ja työnantajiin, Suomen valtioon ja EU-organisaatioihin sekä maahan muuttaviin siirtolaisiin. Subjektinäkökulma hallitsee myös kirjan päätöslukua, jossa tarkastellaan suomalaisten ay-järjestöjen suhdetta globalisaatiokeskustelussa toistuneisiin kysymyksenasetteluihin, kuten kilpailukyky vs. sosiaalinen kehitys, vapaakauppa vs. protektionismi, tuotannon uudelleensijoittaminen, kansallisuus, ulkopolitiikka tai maahanmuutto. (Helander 2008b.) Kirja ei yritä jäsentää Suomessa toimivan ay-liikkeen paikkaa globalisaatioprosessissa.

Tilastojen puutteet ovat riittävä syy turvautua ensisijassa kvalitatiivisiin menetelmiin. Kummankin kirjan artikkelien tapaustutkimusten empiirisenä kohteena ovat kansallisvaltiot ja niissä toimivat ay-järjestöt. Metodisesti olennainen kysymys on, voiko tapauksien pohjalta sanoa jotakin yleistä Suomen ay-liikkeestä tai päätellä jotain maailman ay-liikkeestä? Tietysti voi, vastaa metodikirjallisuus (esim. Alapuro & Arminen 2004). Olennaista on, mitä tapauksia on valittu kohteeksi, mitä niistä yritetään kuvata, miten kuvauksissa käytettävä aineisto hankitaan ja millaisia kysymyksiä aineistolle esitetään.

Euroopan ja maailman ay-järjestöt

Kylmän sodan aikaisessa länsimaisessa diskurssissa maailma jaettiin kolmeen osaan (itä, länsi ja etelä). Neuvostoliiton romahdettua jäljellä oli kaksi maailmaa: rikkaat pohjoisella pallonpuoliskolla sijaitsevat länsivallat sekä köyhät valtiot idässä ja etelässä. Entisestä Neuvostoliitosta itsenäistyneitä valtioita ja sen satelliitteja ryhdyttiin kutsumaan siirtymätalouksiksi.

Nyt on olemassa kolme Eurooppaa. Yksi on läntinen Eurooppa eli EU 15 -alue lisättyinä Sveitsillä ja Norjalla. Se on pari, kolme vuosikymmentä ollut USA:n ja Japanin ohella yksi kapitalistisen maailman kolmesta taloudellisesta keskuksesta. Toisen Euroopan muodostavat EU:n uudet jäsenvaltiot tai EU:n sisäiset ”puoliperiferiat” (käsitteestä ks. Kevätsalo 2008a, 48–51). Kolmas Eurooppa koostuu EU:ta reunustavista puoliperiferioista. Venäjän (noin 140 miljoonaa asukasta) ohella tähän ”kolmanteen Eurooppaan” kuuluu sellaisia väkiluvultaan suuria ja Euroopan sisäiseen siirtolaisuuteen merkittävästi vaikuttavia maita kuten Turkki (76 miljoonaa asukasta), Ukraina (46 miljoonaa), Valko-Venäjä (11 miljoonaa) ja EU:n ulkopuolella olevat Balkanin valtiot (22 miljoonaa).

Kylmän sodan jälkeen maailmaa on yleisesti luokiteltu uudella tavalla kolmeen ryhmään. On puhuttu jo-

ko kehittyneistä, kehittyvistä ja alikehittyneistä alueista (suhteessa kapitalististen markkinoiden kehitystasoon) tai keskuksista, puoliperiferioista ja periferioista (tarkoittaen alueiden talouden kehitystasoon ohella niiden välisiä valtasuhteita). Jotkut (ensimmäisten joukossa Manuel Castells) ovat lisänneet mukaan ”neljännen maailman”, jonka muodostavat metropolien slummit.

Perinteisen ay-liikkeen juuret ovat teollistuneissa länsimaissa¹, joissa ay-liikkeen vaikutus on ulottunut länsimaiden entisten siirtomaiden väestön siihen pieneen osaan, joka on päässyt (tai joutunut) palkkatyön piiriin teollistumisen edetessä (vrt. Kevätsalo 2008, 18–21; 48–57). EU 15 -alueen sisällä ay-liike on edelleen poliittisesti jakautunut siten, että sosialidemokraatit johtavat Pohjoismaiden työläisiä ja alempia toimihenkilöitä edustavia järjestöjä sekä suurimpia keskusjärjestöjä muun muassa Saksassa ja Englannissa. Erilaisilla vasemmistoryhmillä ja kristillisdemokraateilla on vahvoja asemia Italiassa, Ranskassa, Espanjassa, Portugalissa, Kreikassa ja Benelux-maissa. Puoluepoliittinen eriytyminen on vähäistä kansainvälisten ay-järjestöjen tasolla.

EU 12 -alueella ja EU:n ulkopuolella olevissa euroopalaisissa puoliperiferioissa ay-organisointumisen kärsii yhä neuvostodiktatuurin aiheuttamista ”traumoista”. Aikanaan Neuvostoliitossa ja sen satelliiteissa vallassa olleet puolueet organisoivat puolueen ja valtion tiukasti kontrolloimaan ay-liikkeen ja kielsivät ”riippumattoman” ay-toiminnan. Tämän ay-liikkeen tehtävänä oli huolehtia työvoiman uusintamisesta ja valvoa työrauhaa. Kiinan ay-liike organisoitiin samalla tavoin. Fasistisesta korporatismista kehkeytynyt ay-liikkeen sidos hallitsevaan puolueeseen on ehkä selväpiirteisimminkin edelleen näkyvissä Argentiinassa ja Meksikossa.

Maailman periferioissa hallitsevien puolueiden ja ay-liikkeen läheinen yhteys on merkittävä ammattiyhdistysjohdon orientaatioihin vaikuttava tekijä muun muassa Intiassa, Etelä-Afrikassa, Brasiliassa ja Argentiinassa. Tosin vuorovaikutussuhde on kaksisuuntainen. Koska puolueiden kannatus on merkittävästi riippuvainen ay-liikkeestä, ne joutuvat kuuntelemaan palkkatyöläisiä edustavia järjestöjä. Tuorein esimerkki on Etelä-Afrikka, jossa suurimman keskusjärjestön, COSATUn, kritiikki oli tärkeimpiä syitä hallituspuolue ANC:n valitsemaan presidentti Thabo Mbekin eroon.

Taloudellinen globalisaatio ja pohjoismainen ay-liike

Bielerin ym. (2008) toimittaman kirjan tavoite on pyrkiä yleistettävyyteen, kun tutkitaan ay-liikkeen toimintaympäristön muutosta ja kun tutkitaan ay-liikkeen vastausta muutoksiin. Taloudellisen globalisaation nykytilan määrittäen merkittävän tuotannon lisääntyvää

1 Käsitteellä tarkoitetaan EU 15 -maita, Norjaa, Sveitsiä, USA:ta, Kanadaa, Australiaa ja Japania.

organisoiutumista yli kansallisten rajojen, integroituneiden globaalien finanssimarkkinoiden muodostumista, laajaa epävirallistumista ja työmarkkinoiden säätelyn purkamista sekä uusliberaalin ideologian hallitsevuutta talousajattelussa.

Teoksen yleisissä ajattelun kehystä jäsentävissä artikkeleissa (Amin 2008; Bieler ym. 2008a ja b) kohdistetaan huomio yhtäältä fordismiin kehittyneiden maiden työelämän suhteiden sääntelyjärjestelmän. Toisaalta korostetaan maaseudun ja kaupungin ristiriitaa periferioissa ja viitataan Venäjän ja Kiinan valankumouksiin yrityksinä ratkaista tätä jännitettä. Historiallisesti merkittävien prosessien mainitseminen on tarpeellinen muistutus konkreettisen kehityksen monimuotoisuudesta, kun viitekehiksenä on teesi globaalista köyhtymisestä ja työvoiman aseman tilapäistymisestä tai ”prekarisaatiosta”. Sen vastakohtana pääomat kasautuvat maailman keskuksiin ja globaaleihin metropoleihin. Yleisenä globaalina tendenssinä nähdään tulojen ja vallan jaon polarisaatio. Olen samoista lähtökohdista päätenyt esittämään, että prosessi tekee mahdolliseksi palkkatyöläisten eliitin ja ydintyövoiman (eli ”globalisaatiovoittajien”) integroinnin kansallisten ja monikansallisten pääomien harjoittamaan neoliberaliin politiikkaan (Kevätsalo 2008a).

Kirjan jokainen case vastaa samoihin kysymyksiin, joiden perusteet on esitetty teoreettisissa artikkeleissa. Lopun yhteenveto on tehty samalta perustalta. Vaikka artikkelit ovat tasoltaan vaihtelevia, kokonaisuus on rakennettu siten, että lukijalle syntyy kasassa pysyvä käsitys siitä, mitä kirjassa esitetään.

Ruotsi on ideaalityyppinen esimerkki työelämän suhteiden historialliseen kompromissiin perustuneen massatuotannon ja -kulutuksen sääntelyjärjestelmän (fordismin) tuloksista. Se tuotti kehittyneisiin maihin muutamaksi vuosikymmeneksi lähes täystyöllisyyden, kohtuullisen sosiaaliturvajärjestelmän ja tulonjaon vakiintumisen. Nyt keskeisiä tuloksia puretaan. Tilalle ovat palanneet joukkotyöttömyys ja työnantajan yksipuolisesti toteuttamat työvoiman määrällisen jouston muodot. Niiden seurauksena fordismin aikana muotonsa saaneiden tyyppillisten työsuhteiden osuus vähenee ja suhteellinen köyhyys lisääntyy. Jopa absoluuttisen toimeentulominimin rajalla elävien määrä kasvaa erityisesti siirtolaisten keskuudessa. (Amin 2008, xiv–xv; Bieler ym. 2008b, 265–266.)

Taloudellisen globalisaation perustendensseistä voidaan johtaa neljä globalisaatioon liittyvää haastetta pohjoismaiselle työmarkkinamallille:

- tuotannon lisääntyvä ylikansallistuminen, joka aiheuttaa painetta työpaikkojen säilymistä, palkkoja ja työolosuhteita kohtaan
- marginaalisen sektorin kasvu ja lisääntyvät periferiset segmentit työmarkkinoilla lisäävät painetta ydintuotannon pysyvää työllisyyttä kohtaan

- kansainväliset pääomaliikkeet, jotka tekevät pitkän aikavälin tuotantostrategiat aina vain vaikeammiksi
 - uusliberaali ideologia, joka haastaa hyvinvointivaltion ja nykyiset ay-liikkeen osallistumisjärjestelmät
- Haasteisiin vastaamista pohjoismaisesta perspektiivistä voidaan pohtia siten kuin Bieler ja Lindberg (2008, 200) tekevät: ”Vain vahvasta asemasta käsin voidaan ay-liikkeen odottaa esittävän vahvan vastauksen nykyisiin haasteisiin. Epäilemättä suhteelliseen vahvuuteen sisältyy myös vaara olla näkemättä menetyksiä suhteessa menneisyyteen ja riski tulle itsetyytyväiseksi kohdattaessa jatkuva rakenteellinen muutos.”

Neoliberalin Euroopan vaihtoehto retoriikan tasolla on ”sosiaalinen Eurooppa”. On tyystin oma haasteensa, mitä tämä voisi merkitä käytännössä. Bieler ja Lindberg päätyvät korostamaan ratkaisujen etsinnässä eri keskusjärjestöihin kuuluvien liittojen yhteistyötä sopeuduttaessa modernisoituvan työelämään. Karu ruotsalaiseen aineistoon perustuva päätelmä on, että haastatellut eivät pidä eurooppalaista tai kansallista tasoa tulevaisuuden toimintojen oikeana areenana. Sen sijaan korostetaan paikallisella ja yritystasolla puolustautumista. Kirjoittajat eivät pidä tätä riittävänä. Heidän mielestään eri henkilöstöryhmien yhteistyön tulisi yltää työnantajien ja palkkatyöläisten etujen vastakaisuuden ja monikansallisten yhtiöiden sisäisten valtasuhteiden asymmetrian havaitsemiseen. Tavoitteeksi olisi siis asetettava konsensuksen asemesta taloudellisen demokratian syventäminen. (Mt., 205–212.)

Pohjoismaat, erityisesti Ruotsi, Tanska ja Suomi ovat poikkeus ay-toiminnan maailmankartalla. Ruotsi on ollut tiennäyttävä luotaessa yhteistä mallia. Nyt se on kansallisvaltiotason neuvottelujärjestelmän purkamisessa reilun vuosikymmenen Suomea edellä. Ruotsin työnantajaliitto SAF ilmoitti jättävänsä kolmikantainstituutiot vuonna 1991 keskellä silloista talouden laskukautta. Suomessa EK ilmoitti vasta vuonna 2008, ettei sitä enää kiinnosta keskitetty tulopolitiikka, vaikka jo edellinen sopimuskierrros oli käyty liittokohtaisin neuvotteluin.

Ruotsin ammattiyhdistysliikkeestä kuitenkin vain osa, kansainvälistyneillä toimialoilla vaikuttavat liitot, ovat viime vuosina ryhtyneet etsimään uutta ”modernisoitumisen ja sopeutumisen” globalisaatiostrategiaa. (Mt., 211.) Pääomaliikkeiden vapauttamisen jälkeiset pankkikriisit 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kaikissa Pohjoismaissa yhdessä talouskasvun hidastumisen (Suomessa laman) kanssa tarjosivat shokkivaihtokutuksen, jota käyttäen voitiin kiihdyttää pohjoismaisen mallin purkamista

Suomen ay-liike globalisoituvassa maailmassa

Työmarkkinoiden globalisaatiota käsittelevässä tulkintakehikossa Suomen paikka on Ruotsin kainalo. Kun

Helanderin (2008) toimittaman *Going Global* -kirjan kohde on nimenomaan Suomi ja sen ay-liikkeen globalisaatiostrategia, voisi olettaa pohjoismaisen työmarkkinamallin nykytilalla ja tulevaisuudella olevan oma paikkansa kirjan teemojen joukossa. Oletus on väärä. *Going Global* onnistuu sivuuttamaan koko aiheen, kuten ylipäätään sen pohtimisen, mistä globalisaatiossa on kysymys.

On ehkä ymmärrettävää, etteivät suomalaiset ajohjohtajat ja kansainvälisistä asioista vastaavat ole haastatteluja tehtäessä ajatelleet, mihin suuntaan Pohjola on menossa; maailmasta puhumattakaan. Ehkä sitä ei ole kysytty. Selitys voi olla myös siinä, että pohjoismaisessa yhteistyössä kansainvälisen toiminnan eri tasoilla "...sisältö...oli aikaisemmin enemmän tällästä niinku perheen sisäistä yhdessäoloa ja retkeilyä ja eri maiden kulttuuriin tutustumista...nyt...huomattavasti enemmän...substanssiasiat päällimmäisenä..." (Lehtonen 2008, 155.)

Going Global kuvaa jopa kvantitatiivisesti eritellen, mitä Suomen ay-liikkeen edustajat ovat tehneet globalisaation merkeissä. Tietysti he ovat matkustaneet tapaamassa muiden maiden vastaavissa tehtävissä toimivia erityisesti Pohjoismaissa ja muissa Suomea lähellä olevissa maissa, mutta myös eksoottisissa kohteissa, kuten Costa Ricassa, Barbadosella, Thaimaassa, Singaporessa ja Malesiassa. Matkojen aiheina ovat olleet rutiinomainen vuositapaamiset ja työyhteydet sekä "yhtä sun toista" eteen osunutta asiaa. (Helander 2008c.) Kokouksiin osallistumiset yleensä vahvistavat osallistujien tulkintaa globalisaatiosta, mistä Pohjoismaiden edustajat EU:n ja maailman tasolla ovat luoneet yhteistä näkökulmaa (Lehtonen 2008, 152–154.)

Toinen kuvauksen kohde on, mitä johtavissa asemissa olevat ay-liikkeen toimihenkilöt ajattelevat globalisaatiosta. Tieto saadaan haastatteleamalla heitä tai tutustumalla heidän johdolla tai valmistelemina tehtyihin asiakirjoihin. Jälleen vastaus on ilmeinen. Ay-liikkeen edustajat määrittelevät tehtäväkseen puolustaa kansallista kilpailukykyä ja oman liiton jäsenten etuja muualta maailmasta tulevaa kilpailua vastaan. (Forsander 2008, 346; Lehtonen 2008, 143; Svanström 2008, 81–82; 88–90.)

Haastattelumenetelmässä on pulmansa. Järjestöjohtoa lähteenä käyttävä ei voi tietää, minkä "onnellisuusmuurin" (Kortteinen 1982) suojelemiseen haastateltavien puheet perustuvat. Erityisen pulmallinen tämä luotettavuuden haaste on Suomessa, jossa taloudellinen, poliittinen ja työmarkkinajärjestöjen eliitti on suppea. Yhdenmukaisuuden paine on niin vahva, että eliittiin kuuluvat helposti toistavat samaa hegemoniseksi muodostunutta näkemystä globalisaatiosta.

Kansallisen kilpailukyyn nimeen vannominen on ehkä selkein esimerkki eliitin omaksunan tulkinnan ja terminologian yksiuotteisuudesta. Perustana on

hyvin usein yliopistoissa taloustiedettä opiskelleiden työmarkkinajärjestöjen ja valtion talousasiantuntijoiden tulkinta maailmantaloudesta. Edes ay-liikkeen asiantuntijoista ei löydy yhtään neoklassisen poliittisen taloustieteen kriitikkoa. Asiantuntijoiden taloutta koskevien tulkintojen painotukset poikkeavat vain hieman toisistaan riippuen siitä, milloin ovat yliopistotutkintonsa suorittaneet. Nuorimmista jotkut edustavat varsin selkeästi ortodoksista talusteoriaa. Läkäämmät ovat sen suhteen hieman kriittisiä J.M. Keynesin oppeihin nojautuen.

Kansainvälisistä asioista vastaava ay-eliittiä haastatteleamalla saadun tiedon toinen pulma syntyy siitä, etteivät näin saadut tiedot sisällä juuri mitään siltä tasolta, jossa globalisaatio varsinaisesti tapahtuu eli yrityksistä, työpaikoista, julkisen sektorin laitoksista ja niiden henkilöistä. Mitä on tapahtunut, kun lähes koko Tevanake-teollisuus tai melkoisia osia elektronikan kokoonpanotehtävistä, huonekalujen, laivojen ja dieselmoottorien, tieto- ja teletekniikan komponenttien valmistuksesta tai it-palveluista on ulkoistettu halvan työvoiman maihin tai lähelle kehittyvien talouksien kasvavia markkinoita? Miten ay-liike on toiminut ja miten se toimii näissä tilanteissa? Kirjoittajat tai haastatellut eivät tunnu olevan olleenkaan tietoisia niistä yritys- ja työpaikkatasolla organisoiduista globalisaatioon kytkeytyneistä liikehdinnöistä, joiden käynnistäjinä ja toteuttajina ovat olleet ensi sijassa työväenliikkeen vasemmistolaiset paikallisella tasolla, kuten esimerkiksi Koskenkorva-liike tai Pro Moottori -liike, pari viimeisintä mainitakseni (ks. Kevätsalo 2005, 23–27).

Going Global -kirjan artikkeleissa ei käsitellä käytännöllisesti katsoen ollenkaan sellaisia keskeisiä globalisaation kysymyksiä kuin omistus- ja hallintorakenteiden, työprosessien ja toimitusketjujen, tulonjaon tai johtamismallien muutoksia Suomessa tai maailmalla. Aineiston perusteella ei voi päätellä, miksi näitä aiheita ei oteta käsittelyyn. Johtuuko tämä esimerkiksi siitä, että haastatellijat eivät ole pitäneet teemoja tärkeinä tai siitä, että haastatellut eivät ole halunneet käsitellä niitä? Haastattelujen ja järjestöjen kannanottojen kuvauksen perusteella on mahdollista, että järjestöjen johtotehtävissä olevien näkökulmana on niin kapea kansallinen järjestöperspektiivi, ettei pidetä tarpeellisena (ainakaan julkisesti) pohtia kehityksen yleisiä piirteitä.

Yksiuotteisen talousnäkemysten ohella *Going Global* pitäytyy sosiologisen teorian tasolla länsimaista yhteiskuntaa ja organisaatioiden johtamista käsitelleessä keskustelussa. Kirjan toimittanut Helander (2008a, 12) päätyy tätä reittiä kulkien väittämään "työvoiman liikkuvuuden ja työväestön järjestäytyneen toiminnan olevan laajalti reaktiivisessa suhteessa talouden ja pääoman rajat ylittäviin virtauksiin". "Nämä kehityssuunnat ovat luoneet paineita ammattiyhdistysliikkeen edunvalvontapolitiikkaan sekä kansallisvaltion

tasolla että kansainvälisillä foorumeilla” (mt., 13). Mitä nämä virtaukset ovat? Millaisia paineita ne luovat? Mitä reaktiivista on siinä, että ”työväestön järjestäytyntoiminta” on proaktiivista suhteessa kansallisen kilpailukyvyn puolustamiseen tai siirtolaisten syrjintään, kuten Alho, Forsander, Nylund ja Wrede artikkeleissaan osoittavat?

Globalisoituvat työmarkkinat ja Suomen ay-liike

Suomi oli 1970-luvulle asti työvoiman vientiä harjoittanut maa. Suomen maaseutu oli Ruotsin teollisuudelle vähän samaa kuin Italian maaseutu erityisesti Saksalle. Kummatkin maat ovat olleet varhemmin teollistuneiden Euroopan maiden työvoimareservejä 1980-luvulle asti. Suunta kääntyi 1990-luvulla, jolloin molemmista maista on tullut työvoiman tuojia. (Kevätsalo 2008b.)

Siirtolaisuus on koettu haasteeksi suomalaisen ay-liikkeen edunvalvontapolitiikalle vasta 1990-luvulla. Ensireaktioita tähän uuteen tilanteeseen kuvaa yksi Going Global kirjan parhaista artikkeleista, Mats Nylundin Erään uhkakuvan anatomia: virolainen vierastyövoima, uutisvälitys ja SAK. Nylund kuvaa, miten SAK, Eero Heinälouman johdolla ja television avulla, loi virolaisista siirtolaisista uhkakuvan, jolla tuettiin muun muassa erityisen siirtymäaikalaan toteuttamista. Välineenä oli SAK:n teettämä tilauskysely virolaisten kiinnostuksesta tulla Suomeen töihin. Kysymykset oli asetettu siten, että vastausten voitiin tulkita ennakoivan virolaisen siirtotyövoiman ryntäystä. Television toimitus tarttui syöttiin ja osaltaan vielä paisutteli uhkakuvaa. Nylund analysoi prosessin taitavasti ja yksityiskohtaisesti sijoittaen sen myös asiaan kuuluvaan teoreettiseen yhteyteen: ”Sellaisen uhkan konstruointi, joka määritelmän mukaisesti vaanii tulevaisuudessa ja jossa muukalaisten pelko usein on keskeinen elementti, on kauan ollut tehokas tapa vahvistaa yhteenkuuluvuutta oman ryhmän sisällä. Sellaiset yhteiskunnan rakenteellisesti muutokset, joihin liittyy talous, maahanmuutto ja muun tyyppiset väestövirrat sekä työolot, ovat eräs syy ihmisten kokemiin pelkoihin.” Vaikka SAK:lla ei ole julkilausuttua globalisaatiostратегияa, Nylundin tulkinta on, että pelon ja uhkakuviin luominen siirtolaisia kohtaan on merkityksellinen osa SAK:n ”strategiaa”. (Nylund 2008, 202–203.) Oikea termi sitä kuvaamaan voisi olla ”piilostrategia”.

Rolle Alhon (2008) artikkeli raottaa hieman lisää verhoa tämän piilostrategian edestä. Hänen kohteenaan on palvelualojen ammattiliitto PAM, jonka toimialoilla työskentelee paljon maahanmuuttajia. Liiton toimitsijoiden ohella hän on haastatellut liiton kahta maahanmuuttajajäsentä ja kolmea liittoon kuulumatonta ravintola-alalla työskentelevää maahanmuuttajaa. Haastatellut eivät koe ay-liikkeen hoitavan kovin hyvin heidän etujensa valvomista.

PAMin toimitsijat korostavat haastatteluissa monikulttuurisuuden rikastuttavaa merkitystä samalla kun kertovat, miten vaikeaa siirtolaisten ay-toiminnan organisointi on. Viranomaisten ja kansallisten etnisiä suhteita käsittelevien verkostojen kautta on ad hoc -tyyppisesti tehty tunnusteluja siirtolaisten aktivoimiseksi. Liiton palveluksessa ei ole maahanmuuttajia, vaikka jäsenten äidinkielen perusteella arvioiden siirtolaisjäsenten määrä on 2000-luvulla kasvanut 25–30 prosentin vuosivauhtia ja oli vuoden 2006 lopussa 2 461 jäsentä. (Mt., 293.)

Perusjärjestötasolla oletetaan maahanmuuttajien sopeutuvan liiton toimintamalliin, eikä heille ole perustettu erillisiä ammattiosastoja tai niiden jaostoja. Yksi lähes yksinomaan siirtolaisjäsenistä koostuva osasto on toiminut jo pitkään, mutta senkin halutaan edustavan mielikuvaa normaalista järjestötoiminnasta ja se tulkitaan siis ammattikuntaiseksi osastoksi vieraiden kielten ammattilaisille.

Keskustelu erillisistä etnisten vähemmistöjen jaostoista tai osastoista on jo käyty tavallaan kerran aiemmin pohdittaessa naisten toiminnan organisoinnista. Naisethan ovat edellinen ay-järjestäytymisen erillishaaste. Heidän tapaansa siirtolaiset kytkeytyvät ay-liikkeen sisällä hallitsevaan piilostrategiaan suhteessa marginaaliryhmiin. Perustamisestaan lähtien ay-liike on puolustanut jäsentensä ydinosa, yleensä ammattitaitoisten miesten etuja naisten ja tilapäistyövoiman kilpailua vastaan. Globalisaatio on tuonut uudeksi uhkatekijäksi siirtolaiset. Heitä vastaan suojautuvat sekä PAM että Rakennustyöläisten liitto, edellinen yhteistyössä viranomaisten, jälkimmäinen yhteistyössä viranomaisten ja työnantajajärjestön kanssa.

Työmarkkinoiden kontrollointi ulkopuolista kilpailua vastaan on ollut näkyvää tuotannon työläisten ammattikuntaliittojen toiminnassa jo 1800-luvulta lähtien. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa järjestäytymisperustaksi tuli viime vuosikymmenen alkupuoliskolla poliittisen työväenliikkeen aloitteesta teollisuusliittomuoto, jolloin ammattikuntaliitoista suurin osa purettiin. Ydintyövoiman puolustaminen ulkopuolista kilpailua vastaan on teollisuusliitoissa muuttunut epäviralliseksi ja näkymättömäksi.

Toimihenkilöryhmissä sen sijaan ammattikuntaliitto on edelleen tyypillinen järjestäytymisen muoto. Tästä syystä terveydenhuoltosektorin lääkäreiden ja sairaanhoitajien liitot ovat havainnollinen esimerkki ydintyövoiman etujen puolustamisesta marginaaliryhmien kilpailua vastaan. Sirpa Wrede (2008) kuvaakin artikkelissaan juuri tätä strategiaa. Hän tosin korostaa, ettei sitä ole siirtolaisiin kohdistettuna tarvinnut soveltaa ennen kuin aivan viime vuosina. Edunvalvonnan tämän puolen keskeinen perusta ei ole työehtosopimus, vaan ammatinharjoittamisen reunaehtojen laillistaminen ja koulutettavien mää-

rän kontrollointi. Valtiollinen elin, Terveydenhuollon oikeusturvakeskus, myöntää sekä laillistukset että ulkomaalaisten oikeudet työskennellä terveydenhuollon lailla suojatuissa tehtävissä.

Lääkäriliitto on yhteistyössä asianosaisten valtion elinten kanssa kontrolloinut työvoiman tarjontaa niin tehokkaasti, että työmarkkinoiden pääpulma on ollut, 1990-luvun alun laman aiheuttamaa pientä poikkeusta lukuun ottamatta, palkkoja koskevan edunvalvonnan kannalta edullinen työvoimapula. Työolupien ja laillistusten myöntäminen ulkomaalaisille on perustunut viranomaisten yrityksiin ratkaista tätä ongelmaa.

Sairaanhoitajien kohdalla on vieläkin selvemmin ollut kyse juuri tästä. Vasta aivan viime vuosina heitä edustava järjestö TEHY on ylipäättään havahtunut käsittelemään siirtolaistyövoimaa potentiaalisena kilpailijana, jota työvoimaa vuokraavat yritykset tuovat maahan. Wrede näkeekin oivaltavasti sen kehityksen, josta liitto ei ainakaan julkisesti ole vielä tietoinen. Hallitsemattomaan ja julkilausumattomaan siirtolaisvastaisuuteen perustuvan ay-politiikan seurauksena on kautta maailman ollut siirtolaisten ja erityisesti siirtolaisnaisten hakeutuminen koulutustaan vastamattomiin, huonosti palkattuihin ja ”likaisiin” alan töihin (Wrede 2008, 273–274). Koska Suomen sairaanhoitajien koulutus poikkeaa monissa muissa maissa saatavasta koulutuksesta, siirtolaisairaanhoidajia on totuttu ohjaamaan hoitoapulaisten tehtäviin tai koulutautumaan lähihoitajiksi, mikä on tulkittavissa niukkojen resurssien alikäytöksi (mt., 264).

Ay-tutkimus globalisoituvassa maailmassa

Jos on uskominen Going Global -kirjaa, suomalainen ay-liike ei ole ollenkaan tietoinen siitä vastakohtaisuudesta, joka on näkyvissä EU:n sisällä koskien EU:n kehityksen perussuuntaa. Ay-liikkeen tuki Euroopan integraatiolle törmää yhä tiukemmin siihen politiikkaan, jota harjoitetaan Euroopan talouden ”modernisoinnin” nimissä, mutta jonka sisältönä on ajaa sisään uusliberaali epäsosiaalinen ja ay-liikkeen vastainen politiikka (Waddington 2005, 518).

Pohjoismaiden ulkopuolella ay-liikettä tutkivista varsin monet ovat vakuuttuneita siitä, ettei perinteinen ay-liike nykyisestä alamästään enää toivu. Kapitalismille affirmatiiviset tutkijat ovat tehneet oman johtopäätöksensä ja ottaneet kohteekseen yritysten kilpailukykyä tukevat osallistumisjärjestelmät tai kehittämishankkeet. Suomessa tämä näkyy muun muassa siinä, millaisia aiheita oli esitetty Työelämän tutkimuspäivien 2006 ja 2008 järjestäjille lähetetyissä abstrakteissa (Kontula & Jakonen 2009).

Kapitalismikriittiset tutkijat, joiden näkemyksiä Bielerin ym. (2008) toimittama kirja edustaa, ovat

vuosi vuodelta kiinnostuneempia ottamaan tutkimisen kohteeksi kaikki työtä tekevät, siis erittäin laajasti määritellyn työväenluokan. Perinteinen ammattiyhdistysliike on vain yksi tätä luokkaa edustava järjestö. Se on yhä merkittävä joissakin länsimaissa, vaikkakin lähes kaikkialla menettämässä asemiaan. Tähän suuntaukseen kuuluvat tutkijat ennakoivat sen rinnalle nousevan kansalaisliiketyyppisen työtä tekevien organisoidun toiminnan. Joidenkin maiden kohdalla näin voidaan jo tulkita tapahtuneenkin. Monissa kirjan artikkeleissa tosin voi olla kyse toiveesta, joka kohdistuu kansalaisliikkeisiin. Niiden odotetaan tuovan ratkaisun siihen pettymykseen, jota perinteistä ay-liikettä kohtaan tunnetaan.

Milloin järjestö on liike?

On hyvinkin mahdollista, ettei suomalaisessa keskustelussa edes kyetä ymmärtämään kritiikkiä, jota Pohjoismaiden ulkopuolisten vauraiden EU-maiden ay-liikettä kohtaan esitetään. Esimerkiksi Bieler ja Schulten (2008, 239) esittävät että sosiaalinen kumppanuus ei pelkästään vaaranna työväenliikkeen autonomiaa, vaan vahvistaa uusliberalismin logiikkaa tarjontapuolen korporatismilla tai edistyksellisellä kilpailukyvyllä.

Ne palkkatyöhön perustuvat järjestöt, joita olemme Suomessa tottuneet kutsumaan ammattiyhdistysliikkeeksi, ovat vakiintuneita organisaatioita. Niitä tutkittaessa on pakko tutkia myös institutionalisoituneita rakenteita, jos haluaa saada jonkinlainen kokonaiskäsityksen järjestöjen toiminnasta. Mutta riittääkö kokonaiskäsityksen luomiseen keskittyminen johtoon ja organisaation palveluksessa oleviin toimihenkilöihin? Tämä on erityisen tärkeä kysymys, kun yksi keskeinen ay-liikettä koskeva tutkimusteema, varsinkin Pohjoismaiden ulkopuolella, on länsimaille tyyppillisten ay-järjestöjen tulevaisuus.

Ay-liike on ”liike” yritys- ja työpaikkatasolla. Tälle tasolle päästään edes hieman niissä Going Global -kirjan artikkeleissa, joissa käsitellään ay-liikkeen harjoittamaa siirtolaistyövoiman kontrollia ravintola- ja rakennusalalla (Alho 2008; Forsander 2008). Toimialatasoa edustaa myös terveydenhuollon järjestöjen protektionismin kuvaus (Wrede 2008).

Ainoa yritystason tapausesimerkki, joka on pääsyt kirjan sivuille, on Telia-Sonera -fuusio. Siitäkin kuvataan vain niitä vaikeuksia, joita syntyi erilaisten hallintoedustusmallien ja muutosturvajärjestelmien yhteensovittamisessa. (Helander 2008.d.) Yritysten palkkatyöläisten liikehdintää ei tässäkään tapauksessa edes mainita. Tätä on tarpeellista korostaa, koska vuonna 2004 juuri tietoliikennealan palkkatyöläisten työpaikkatason aktiivisuus lopulta pakotti keskusjärjestöt julistamaan lyhyen yleislakon, josta tosin Akavan johto sanoutui irti. (Kevätsalo 2005, 19–22.)

Kirjallisuus

- ALAPURO, R. & ARMINEN, I. (2004). *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY.
- ALHO, R. (2008). *Maahanmuuttajat suomalaisessa ay-liikkeessä – tapaus PAM*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 283–330). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- AMIN, S. (2008). *Foreword: rebuilding the unity of the 'labour front'*. Teoksessa Bieler, Andreas, Lindberg, Ingemar & Pillay, Devan (eds. 2008). *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* Pluto Press, Lontoo, xiv–xxii.
- BECKER, G.S. (1964/1983). *Human Capital*. Chicago: University of Chicago Press.
- BECKER, G.S. (1965). *A Theory of the allocation of time*. *Economic Journal*, 75, 493–517.
- BECKER, G.S. (1976). *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- BIELER, A. & LINDBERG, I. (2008). *Swedish unions and globalization: labour strategies in a changing global order*. Teoksessa A. Bieler, I. Lindberg & D. Pillay (toim.) *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* (s. 199–216). London: Pluto Press.
- BIELER, A. & SCHULTEN, T. (2008). *European integration: a strategic level for trade union resistance to neoliberal restructuring and for the promotion of political alternatives*. Teoksessa A. Bieler, I. Lindberg & D. Pillay (toim.) *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* (s. 231–247). London: Pluto Press.
- BIELER, A., LINDBERG, I. & PILLAY, D. (2008A). *The future of the global working class: an introduction*. Teoksessa A. Bieler, I. Lindberg & D. Pillay (toim.) *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* (s. 1–22). London: Pluto Press.
- BIELER, A., LINDBERG, I. & PILLAY, D. (2008B). *What future strategy for the global working class? The need for a new historical subject*. Teoksessa A. Bieler, I. Lindberg & D. Pillay (toim.) *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* (s. 264–286). London: Pluto Press.
- BIELER, A., LINDBERG, I. & PILLAY, D. TOIM. (2008). *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* London: Pluto Press.
- FORSANDER, A. (2008). *Työmarkkinajärjestöt rakennusalan portinvartijoina*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 331–360). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- HELANDER, M. (2008A). *Going global! – Suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen rajat ylittävät globalisaatiostrategiat*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 11–30). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- HELANDER, M. (2008B). *Lopuksi: Globalisaatiostrategioiden hahmottelua*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 361–375). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- HELANDER, M. (2008C). *Suomalaisen ay-liikkeen kansainväliset yhteydet*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 99–140). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- HELANDER, M. (2008D). *Telia-Sonera ja rajat ylittävän edunvalvonnan ongelmat*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 165–167). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- HELANDER, M. TOIM. (2008). *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- JULKUNEN, R. (2008). *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosesseista*. Tampere: Vastapaino.
- KEVÄTSALO, K. (2005). *Yhdestoista hetki. Uuden vuosituhaten ay-liike paikallistalolla*. Helsinki: Käyttötietä.
- KEVÄTSALO, K. (2007). *Työ Intiassa, Etelä-Afrikassa, EU:ssa ja Suomessa*. Helsinki: Käyttötietä.
- KEVÄTSALO, K. (2008A). *Globalisaatiovoittajien ansiotyöt ja edunvalvonta*. Helsinki: Käyttötietä.
- KEVÄTSALO, K. (2008B). *Siirtolaisuuden uusi suunta*. *Metalliteknikka* 21.08.2008.
- KONTULA, A. & JAKONEN, M. (2009). *Prekariaatio työn tutkimuksessa ja sen kohteena*. *Käsikirjoitus*.
- LEHTONEN, R. (2008). *Suomalaisen ammattiliittojen kansainvälinen yhteistyö*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 141–164). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- NYLUND, M. (2008). *Erään uhkakuvan anatomia: Virolainen vierastyövoima, uutisvälitys ja SAK*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 189–204). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- PILLAY, D. (2008). *Globalization and the informalization of labour: the case of South Africa*. Teoksessa A. Bieler, I. Lindberg & D. Pillay (toim.) *Labour and the Challenges of Globalization. What Prospects for Transnational Solidarity?* (s. 45–64). London: Pluto Press.
- SEN, A. (1996). *The Quality of Life. A Study Prepared for the World Institute of Development Economics Research (WIDER) of the United Nations University*. Oxford: Clarendon Press.
- SEN, A. (2001). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- SVANSTRÖM, M. (2008). *Solidaarisuuden globalisointia kansainvälinen kilpailukyvyyn edistämiseksi*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 77–96). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.
- TOFFLER, A. & TOFFLER, H. (2006). *Revolutionary Wealth*. New York: Doubleday.
- WADDINGTON, J. (2005). *Trade unions and the defence of the European social model*. *Industrial Relations Journal*, 36, 518–540.
- WREDE, S. (2008). *Miten globalisaatio haastaa terveydenhuollon protektionismin? Ammattilaisten kansainvälinen liikkuvuus ja ammattijärjestöjen strategiat*. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa*. (s. 249–282). Jyväskylä: Minerva & SoPhi.